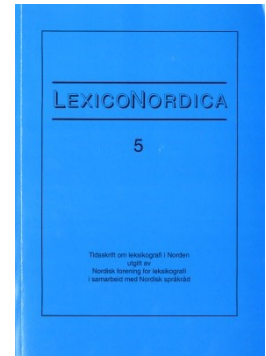

LexicoNordica

Titel: Islandske fagtermer og informationsteknologi
Forfatter: Stefán Briem
Kilde: LexicoNordica 5, 1998, s. 67-77
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Stefán Briem

Islandske fagtermer og informationsteknologi

The Icelandic language policy aims at maintaining the fundamentals of the old language, and at the same time the language is supposed to cope with the new concepts of modern society. This policy is strongly supported by the Icelandic people. Purposeful introduction of Icelandic neologisms can be dated back to the 18th century, but systematic terminological work started in 1919. This work is now performed mainly by dozens of terminological committees. An Icelandic dictionary of information technology, 3rd issue, was published in the beginning of the year 1998. Different types of neologisms are discussed, together with some examples and aspects selected from the revision of this dictionary. The revision work was performed with extensive use of computer-assisted methods. An Icelandic word bank on the Internet was established in November 1997 by the Icelandic Language Institute.

1. Terminografiens historie i Island

Indbyggerantallet i Island er i begyndelsen af året 1998 ca. 272.000, deraf 10.000 udlændinge. Det islandske samfund er et homogent sprogsamfund. Der findes kun ét officielt sprog i landet, islandsk, og landets grænser er tydeligt markeret af naturen ved åbent hav til alle sider.

Neologistisk aktivitet har fundet sted i Island så længe der har boet mennesker der og på videnskabeligt grundlag i hvert fald fra midten af det tolvte århundrede, da den første grammatiske afhandling på islandsk blev skrevet. Den islandske sprogpolitik har været præget af purisme fra omkring 1780 og var i løbet af det nittende århundrede nært knyttet til kampen for genoprettelse af Islands selvstændighed.

Denne politik har almindelig tilslutning i den islandske befolkning, og den medfører blandt andet, at hele befolkningen, såvel højtuddannede som almuen, taler stort set det samme sprog. De fleste islændinge har også stor interesse i sproglige anliggender, hvilket tit giver anledning til diskussioner, når folk mødes. Denne interesse kommer også til udtryk i terminografien, hvor mange mennesker yder bidrag i form af frivilligt ulønnet arbejde.

Systematisk arbejde indenfor terminografi startede i 1919 da Civilingeniørernes forening oprettede et terminologisk udvalg (or>anefnd)

som var aktivt i syv år. Det ældste udvalg, som stadig er aktivt, er elektroingeniørernes udvalg. Det startede i 1941.

Islandsk sprognævn blev oprettet i 1964 under kulturministeriets forvaltning. I dag består det af 15 medlemmer, udnævnte af kulturministeren og forskellige institutter og organisationer. Sprognævnets hovedrolle er at fremme den islandske sprogpolitik. Sprognævnets vigtigste funktion er driften af Islandsk sprog bureau i samarbejde med Islands universitet. Islandsk sprog bureau har fungeret siden 1. januar 1985. Sprog bureauets opgave er blandt andet indsamling og publicering af neologismer, samt vejledning i dannelsen af neologismer. Det fungerer som vejledende central for terminografi i Island.

For at overleve i teknikkens tidsalder må et sprog på en eller anden måde optage benævnelser for de mange nye begreber, som teknikken medfører. De andre sprog vil uddø, som man har oplevet i de sidste år med mange indianersprog og afrikanske og asiatiske sprog. I Island hersker der en almen og stærk vilje til at undgå denne triste skæbne for det islandske sprogs vedkommende. Det terminologiske arbejde i Island er ikke organiseret af myndighederne, men for største delen af forskellige fagforeninger, der har oprettet udvalg som skal tage sig af terminologien indenfor de respektive fagområder.

Hos Islandsk sprog bureau var der i januar 1998 registreret 46 terminologiske udvalg indenfor forskellige faggrupper. Nogen af dem er blevet nedlagt, andre er ikke aktive i øjeblikket, mens 25 udvalg arbejder aktivt på terminologiske glossarer, selv om de ikke holder møder regelmæssigt.

Dannelse af nye termer er dog slet ikke begrænset til disse terminologiske udvalg. Mange individer, for eksempel oversættere og specialister, bidrager også til fornyelse af ordforrådet i islandsk. Endvidere udføres der en del af det terminologiske arbejde i forbindelse med nordisk samarbejde.

Islandsk sprog bureau publicerede i året 1991 en pjece til vejledning for terminologiske udvalg. Denne vejledning har tjent til koordinering af det terminologiske arbejde i landet i de sidste år.

2. Islandsk IT-ordbog

Fra første til tredje udgave er der foretaget store udvidelser af ordbogens omfang:

	antal	antal benævnelser
definitioner	begreber	islandske engelske

1. udgave 1983	uden	700	1000	1000
2. udgave 1986	med	2600	3100	3400
3. udgave 1998	med	5037	5849	6444

Skýrslutæknifélag Íslands (Den islandske dataforening) blev stiftet i 1968. Allerede i foreningens første år blev der nedsat et terminologisk udvalg som har fungeret uafbrudt siden. En revision stod på i godt to år af *Tölvuorðasafn* (Islandsk IT-ordbog), som for nylig blev udgivet for tredje gang, denne gang både i form af en bog og som ét blandt mange terminologiske glossarer i Islandsk sprogbyrås nyoprettede ordbank. Islandsk sprogbyrå har bidraget til udarbejdelsen af denne bog ved at stille arbejdsplads og udstyr til rådighed for redaktøren samt mødelokale for det terminologiske udvalg. Bogen er nummer ti i en serie af bøger, udgivet af Islandsk sprognævn.

2.1. Det terminologiske udvalg, som har udarbejdet IT-ordbogen, består af fire medlemmer: en kvindelig formand og tre mænd, de samme personer i 20 år. Disse mennesker har forskellig akademisk uddannelse, der er en statistiker, en astronom, en systemplanlægger og en islandsk filolog. Desuden har redaktøren, som er fysiker, en baggrund forskellig fra de andres. Ved revision af IT-ordbogen har også et stort antal specialister udenfor udvalget ydet bidrag af forskelligt omfang, mest i form af gennemlæsning og kritik, men nogle af dem har også deltaget i udvalgets møder.

Den uensartede sammensætning af dette terminologiske udvalg og den usædvanlig lange tid uden udskiftning af personer har sikkert sat sit præg på udvalgets arbejde. Det betragtes som særdeles vigtigt, at hvert terminologisk udvalg i Island har en rådgivende filolog, helst som medlem. Men som regel er alle de andre medlemmer specialister på det vedkommende fagområde.

2.2. Den islandske IT-ordbog er for største delen baseret på materiale på engelsk (og fransk) fra ISO/IEC (Den Internationale Standardiseringsorganisation og Den Internationale Elektrotekniske Kommission). Hvert begreb har en eller flere benævnelser samt en definition, i mange tilfælde suppleret med forklaringer og eksempler.

2.3. Den hovedretningslinie man følger i det terminologiske arbejde i Island ved dannelse af nye termer er for det første, at de skal være motiverede. Der stilles endvidere krav om, at termer skal være:

- fonologisk acceptable og nogenlunde overensstemmelse mellem ortografi og udtale,
- morfologisk acceptable,
- transparente.

Typer af neologismer med danske oversættelser

<i>Typer af neologismer:</i>		<i>dansk overs.</i>
kendte ord med ny betydning	vista	gemme, save
genopvakte ord	sími	telefon
sammensatte ord	íor	fagterm
afledte ord	gjörvi	processor
ord med nye stammer	tölva	datamat
låneord (fremmedord)	bæti	byte

Det første ord, *vista*, betyder at finde eller skaffe plads til en person, f.eks. en bopæl eller arbejdsplads. Indenfor informationsteknologien har det nu fået en tilsvarende betydning, hvor person erstattes med data, d.v.s. at anbringe data på en plads.

Den islandske benævnelse for telefon, *sími*, var et arkaisk ord, som før i tiden betød en tråd. Det betragtes nu som et af de bedste eksempler på vellykkede genopvakte ord i islandsk. Det er let at bruge i sammensætninger, både som prefiksoid og suffiksoid.

Sammensætning af ord er langt den hyppigste metode til dannelse af nye termer. Selve benævnelsen for *term*, d.v.s. *íor*, er et sammensat ord dannet af to stammer som også findes i dansk (*id* og *ord*).

Afledte ord er også ret hyppige. Ordet *gjörvi* (for *processor*) er afledt af verbet *gera* og forklares som en ting, der gør noget.

Ord dannet af nye opdigtede stammer er sjældne. Ordet *tölva* er et velkendt eksempel på ord af denne slags. Dette ord blev til i året 1965 og man ved med nøjagtighed hvor og hvornår (Baldur Jónsson 1994:33–44). Som forbilleder havde man sandsynligvis ordene *tala* (*tal* på dansk) og *völva* som betyder *spåkone* eller *vølve*. Men *tölva* kan dog ikke betragtes som en sammensætning af de to ord.

Når der ikke findes nogen anden udvej, bliver løsningen et låneord eller et fremmedord. Et eksempel fra informationsteknologien er ordet

bæti, som lyder på islandsk næsten som *byte* på engelsk, men er blevet tilpasset islandsk såvel ortografisk som morfologisk.

De fleste nye begreber indenfor informationsteknologi opstår i Nord-Amerika og får derfor først engelske benævnelser. Ekvivalente islandske benævnelser dannes ofte på en helt anden måde end de engelske. Dette gælder bl.a. om den udstrakte brug af forkortelser i engelsk, som er ganske unaturlig for det islandske sprog. Navne på programmeringssprog, som ofte er engelske forkortelser, f.eks. *Fortran* og *Algol*, bruges ganske vist i de fleste tilfælde uændrede og uden bøjning på islandsk, men almindeligvis stræber man efter transparente benævnelser på islandsk.

For godt ti år siden blev der indført en ny design af datamater under navnet *RISC*, forkortelse for *reduced instruction set computer*. På dansk bruges benævnelsen *RISC-datamat*. På samme måde har man på islandsk brugt benævnelsen *RISC-tölva*. I den nye udgave af IT-ordbogen har man foreslået *röskvatölva* som en mere transparent benævnelse og *röskva* som dens synonym. Disse benævnelser henviser til, at brugen af et reduceret antal elementære instruktioner resulterer i forøget ydeevne. *Röskva* er hentet fra den nordiske mytologi, hvor dette ord findes som navn på Tors raske (dygtige) tjenerinde. Det bør bemærkes, at den fonologiske lighed mellem *RISC* og *röskva* sandsynligvis har bidraget til dannelsen af de islandske benævnelser.

I de sidste år har man diskuteret ivrigt i Island, hvad man skal stille op med navnet *Internet* på det kendte verdensomfattende net af data-netter. Udenlandske navne oversættes eller omskrives i reglen kun undtagelsesvis til islandsk. *Internet* er et sammensat ord, som har den særstilling overfor islandsk, at suffiksoidet *net* kan betragtes som islandsk, med samme betydning som i engelsk og dansk, mens prefiksoidet *inter* klart er udenlandsk. Mange mener, at *Internet* slet ikke skal oversættes til islandsk, men at ordet alligevel kan behandles morfologisk som islandske substantiver med suffiksoidet *net*. Andre har foreslået forskellige islandske navne for Internettet, men indtil nu er ikke nogen af dem slået igennem. De fleste bruger stadigvæk navnet *Internet*, undertiden forkortet til *Neti* (*Nettet* på dansk). Den største avis i Island, *Morgunblaði*, har i årevis kæmpet for navnet *alnet* (nogen vil skrive *Alnet*), men har mødt en hård modstand hos fagfolk der mener, at ordet *alnet* antyder, at der er tale om et mere altomfattende net end tilfældet er. I den nye udgave af IT-ordbogen har man foreslået navnet *Lǫnet* for Internettet. Det betyder på dansk *Folkets net* eller *Folkenet*. Hvad udfaldet bliver vil til slut blive afgjort af brugerne.

2.4. Datamatstøttet udarbejdelse udgør en vigtig del af bearbejdelsen af den 3. udgave af IT-ordbogen. Den består af nogle faktorer:

1. Registrering ved hjælp af datamat og tekstbehandling
2. Maskinoversættelse af engelske definitioner, forklaringer og eksempler
3. Kontrol af henvisninger
4. Sammenligning med det matematiske glossar
5. Informationssøgning på Internet
6. Layout ved hjælp af Latex

2.4.1. Som det var tilfældet ved tidligere udgaver er arbejdsmaterialet registreret ved hjælp af datamater. Det giver mulighed for almindelig tekstbehandling.

2.4.2. Ved revisionen blev de engelske definitioner, forklaringer og eksempler fra ISO/IEC i første omgang oversat ved automatisk maskinoversættelse. Maskinoversættelsen var baseret på parallelle tekster på engelsk og islandsk, som udgjorde definitioner, forklaringer og eksempler i den forrige udgave af IT-ordbogen. Fordelene ved at starte med en maskinoversættelse er for det første, at i tekster af denne art forekommer samme sætninger eller sætningsdele gentagne gange og det betragtes som ønskeligt, at de oversættes på samme måde i de fleste tilfælde. For det andet er de termer, som er inkluderet i samlingen, specielt markeret på udgangssproget, d.v.s. engelsk i dette tilfælde, og det resulterer i det ekvivalente term på målsproget, islandsk. Her er et par eksempler på maskinoversættelsen:

Eksempel 1

```

EN00  data processing system
EN01  computer system
EN01  computing system
EN30  One or more <computers>, <peripheral
      equipment>, and <software> that perform
      <data processing>.
IS00  gagnavinnslukerfi
IS00p hk
IS01  tölvukerfi
IS01p hk
VT30  Einn e>a fleiri <tölvur>, <fylgitæki>, og
      <hugbúna>ur sem framkvæma <gagnavinnsla>.
IS30  Ein e>a fleiri <tölvur>, <fylgitæki> og
      <hugbúna>ur sem notu> eru til <gagnavinnslu>.
TT82  010120

```

EN betyder engelsk og IS betyder islandsk. Maskinoversættelsen er markeret ved, at en linie begynder med bogstaverne VT. Den engelske definition i feltet EN30 indeholder fire termer inkluderet i spidse parenteser. Maskinoversættelsen i feltet VT30 indeholder de ekvivalente termer på islandsk. Den endelige definition på islandsk, efter manuel rettelse, er registreret i feltet IS30. I dette tilfælde var der faktisk ikke meget at rette på. I den endelige bog bliver ord, som her er inkluderet i spidse parenteser, sat med kursive tegn.

Eksempel 2

EN00	database management system
EN00b	DBMS
EN30	A system, based on <hardware> and <software>, for defining, creating, manipulating, controlling, managing and using <databases>.
EN50	The software for using a database may be part of the database management system or may be a stand-alone database management system.
IS00	gagnasafnskerfi
IS00p	hk
IS01	gagnagrunnskerfi
IS01p	hk
VT30	Kerfi, based á <vélbúna>ur> og <hugbúna>ur>, fyrir defining, creating, manipulating, controlling, managing og using <gagnasöfn>.
IS30	Kerfi me> <vélbúna>i> og <hugbúna>i>, nota>
til	fless a> skilgreina <gagnasöfn>, búa flau til, hafa eftirlit me> fleim, stjórna fleim og nota flau.
VT50	The hugbúna>ur fyrir using gagnasafn getur veri> hluti af the gagnasafnskerfi e>a getur veri> sjálfstæ>ur gagnasafnskerfi.
IS50	Hugbúna>ur fyrir notkun gagnasafns getur veri> hluti af gagnasafnskerfi e>a <sjálfstætt> gagnasafnskerfi.
TT82	170103

I eksempel nr. 2 er både den engelske definition og en supplerende engelsk forklaring blevet maskinoversat til islandsk. Resultatet er en blanding af islandsk og engelsk. Ved manuel rettelse af den islandske forklaring i feltet IS50 er markering af ordet *sjálfstætt* som et term blevet tilføjet ved spidse parenteser.

Det er klart, at i disse to eksempler har maskinoversættelsen været til stor hjælp. Men det er kun tilfældet, når et begreb har tilknytning til andre begreber, som har bidraget til de parallelle tekster maskinoversættelsen er baseret på.

2.4.3. Henvisninger til termer kontrolleres ved hjælp af en datamat. Kontrollen udføres til dels ved maskinoversættelsen.

2.4.4. I slutfasen af udarbejdelsen blev termerne i IT-ordbogen ved hjælp af et program sammenlignet med termerne i det matematiske glossar. Det førte til koordinering af et betydeligt antal termer, hvor de to glossarer overlappes.

2.4.5. Informationssøgning på Internet kan være til stor hjælp i det terminologiske arbejde. Ved udarbejdelse af IT-ordbogen blev den engelske IT-termbank FOLDOC på Internettet tit besøgt for at hente information om forskellige begreber, især nye begreber som ikke fandtes i standardmaterialet.

Direkte tekstsøgning for nye termer

$$C = A - B$$

- A mængden af enkelte ord i en tekst (eller ordpar o.s.v.)
- B mængden af ord som skal smides væk

C mængden af ord til manuel behandling

Der blev også planlagt direkte søgning for nye termer i udvalgte tekster på Internettet. Det viste sig dog at være for tidskrævende af tekniske grunde på daværende tidspunkt, men ved større hastighed i overføring af store mængder data kan direkte tekstsøgning være et vigtigt hjælpemiddel i terminografien. Idéen er den at reducere det manuelle arbejde i søgningen for nye termer ved i første omgang at behandle teksten ad automatisk vej. Dette kan udføres ved hjælp af ganske enkle programmer. Hvis man for eksempel søger for termer, der består af kun ét ord, så skal teksten deles op i enkelte ord, som udgør en mængde A, hvorefter de fleste ord bortkastes, d.v.s ord som findes i en bestemt mængde B af allerede kendte ord. Resten bliver en mængde ord, C, som skal søges manuelt for sandsynlige nye termer. Denne fremgangsmåde kan gentages med en lille variation ved søgning for termer, der består af to ord eller tre ord o.s.v.

2.4.6. Layoutet blev udført lokalt ved hjælp af dokumentbehandlingsprogrammet Latex, resulterende i filer på Postscript-form, som blev afleveret til trykkeriet parat til trykning.

3. Islandsk sprogbyrås ordbank

En elektronisk ordbank blev planlagt af Islandsk sprognævn allerede i 1979. Men det var først otte år senere, i slutningen af 1997, at denne plan blev realiseret.

Islandsk sprogbyrås ordbank blev åbnet på Internettet den 15. november 1997 og omfatter fagtermer og kimen til et glossar af neologismer i det almene sprog. Der findes allerede (i februar 1998) 14 fagtermglossarer i ordbanken, bl.a. IT-ordbogen, nogen af dem med definitioner, andre uden definitioner. Flere fagtermglossarer vil blive inkluderet i den nærmeste fremtid. Hvert fagtermglossar indkluderes i ordbanken ifølge en samarbejdsaftale mellem Islands sprogbyrå og det vedkommende terminologiske udvalg eller individ. Ordbanken har fået en god start og varm velkomst blandt de terminologiske udvalg.

Ordbanken tjener blandt andet som:

- hjælp til koordinering af sprogbrug indenfor forskellige fag,
- hjælp til oversættelse af fremmede termer,
- adgang til definitioner af termer.

Brugerne af ordbanken er oversættere, journalister, lærere, elever, leksikografer, terminologiske udvalg o.fl.

Ordbanken består af to dele: en præsentationsdel og en arbejdsdel. De almindelige brugere har adgang til præsentationsdelen, mens arbejdsdelen er forbeholdt de terminologiske udvalg og individer, som har indgået en samarbejdsaftale med Islandsk sprog bureau. Arbejdsdelen består hovedsagelig af en terminologisk database, specielt tilpasset og implementeret med henblik på datasikkerhed og overførsel af opdateringer til præsentationsdelen.

Det er klart, at ordbanken betyder et mægtigt fremskridt for terminografien i Island. Der har indtil nu været ret store problemer med kommunikationen mellem de forskellige terminologiske udvalg. Men nu skulle disse vanskeligheder være forbi, i hvert fald i teknisk henseende.

Ordbankens brugergrænseflade er islandsk, men alle brugere af Internet over hele verden har fri adgang indtil videre.

Ordbanken: <http://www.ismal.hi.is/ob/>

Litteratur

- Ari Páll Kristinsson, Sigrún Helgadóttir, Sigurður Jónsson. 1991: *Leiðbeiningar fyrir orðanefndir*. Íslensk málstöð. Reykjavík.
- Ari Páll Kristinsson. 1997: Konservativt sprogværn i et samfund under store omvæltninger. I: *Språk i Norden 1997*, 43–54.
- Baldur Jónsson. 1985a: Isländsk ordbildning på inhemska grund. I: *Språk i Norden 1985*, 5–12.
- Baldur Jónsson. 1985b: Terminologiska aktiviteter på Island. I: *NORDTERM 85*, 27–33.
- Baldur Jónsson. 1994: Um orði tölva. I: *Sagnafling helga Jónasi Kristjánssyni sjötugum 10. apríl 1994*, 33–44. Hið íslenska bókmenntafélag. Reykjavík.
- Dóra Hafsteinsdóttir (red.). Ábnet november 1997: *Orðabanki Íslenskrar málstöðvar*. Internet publicering: <http://www.ismal.hi.is/ob/>. Hentet den 4. februar 1998. Íslensk málstöð. Reykjavík.

- Kjartan Ottósson. 1990: *Íslensk málhreinsun*. Sögulegt yfirlit. Rit Íslenskrar málnefndar 6. Íslensk málnefnd. Reykjavík.
- Kristján Árnason, Sigrún Helgadóttir. 1993: Terminology and Icelandic Language Policy. I: *Behovet och nyttan av terminologiskt arbete på 90-talet*, 7–22. *NORDTERM* 5.
- Sigrún Helgadóttir. 1994: Terminology in Iceland. I: *TermNet News*, no. 46/47, 46–49.
- Sigurður Jónsson. 1983: Språkvård och terminologiarbete på Island. I: *NORDTERM* 83, 65–70.
- Sigurður Jónsson. 1989: Är kravet på neologismer ett hinder för terminologiarbetet? I: *NORDTERM* 89, 205–212.
- Stefán Briem (red.). 1998: *Tölvuorðasafn*. Íslenskt-enskt, enskt-íslenskt. 3. útgáfa, aukin og endurbætt. Orðanefnd Skrifslutæknifélags Íslands tók saman. Rit Íslenskrar málnefndar 10. Íslensk málnefnd. Reykjavík.